

Μεγάλη και Μικρή Βλαχία

Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα και περίπλοκα προβλήματα που απασχόλησαν ερευνητές διαφόρων ειδικοτήτων και κυρίως ιστορικούς και γλωσσολόγους είναι το ζήτημα της προέλευσης και της εθνικής ταυτότητας των Βλάχων. Για το ζήτημα αυτό υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία. Στις συζητήσεις δυστυχώς έχουν επιλοχωρήσει παρανοήσεις, σκοπιμότητες ή και αμάθεια. Μία γεύση της προβληματικής και της βιβλιογραφίας μπορεί να πάρει κανείς από τις μελέτες του γνωστού βαλκανολόγου Αχ. Λαζάρου, που με επιστημονική γνώση και ακρίβεια υποστηρίζει την ελληνικότητα των Βλάχων και ανασκευάζει παλαιότερες θεωρίες, αλλά και ελέγχει την αμάθεια πολλών Νεοελλήνων!¹

Οι πρώτες αναφορές για την παρουσία των Βλάχων στον ελλαδικό χώρο ανάγονται στα τέλη του 10ου αι. και τον 11ο αι. και δεν διαφωτίζουν το πρόβλημα, επιτείνουν μάλιστα τη σύγχυση. Η πρώτη αναφορά γίνεται από τον Ιωάννη Σκυλίτση, όταν κάνει λόγο για την επανάσταση των Βουλγάρων αδελφών Κομητοπούλων και την επικράτηση του Σαμουήλ. Το 976 ο ένας από τους τέσσερις αδελφούς, ο Δαυίδ, «εὐθύς ἀπεβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας εἰς τὰς λεγομένας Καλὰς δρυὲς παρὰ τινων Βλάχων ὀδιτῶν» (interpolatio στους κώδ. ACEU)². Το χωρίο προκάλεσε διαφορές απόψεων, αν πρόκειται για Βλάχους ξενόφερτους ή γηγενείς³. Ο Κεκαυμένος στον *Νουθετητικό* του λόγο μετά

1. Βλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Η Αρωμαυνική και οι μετα της Ελληνικής σχέσεις αυτής*, Αθήνα 1976, διδ. διατριβή που μεταφράστηκε στη Γαλλική από το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου: *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986.- Του ΙΔΙΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Εκδόσεις Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, Αθήνα 1993, όπου έχουν συμπεριληφθεί μελέτες και ανακοινώσεις που είχαν δημοσιευθεί σε περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων.- Του ΙΔΙΟΥ, «Πολιτισμικά και εθνικώς επιβλαβή απολίτιστα», *Τρικαλινά* 16 (1996) 99-119.-Εργογραφία του παραθέτει ο Μ.Γ. ΤΡΙΤΟΣ, «Η προσφορά του Αχιλλέως Γ. Λαζάρου στον βλαχόφωνο Ελληνισμό», *Τρικαλινά* 16 (1996) 121-131.

2. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ 329.79-80 (έκδ. I.Thurn).

3. Γ. ΣΟΥΛΗΣ, «Βλαχία - Μεγάλη Βλαχία - η εν Ελλάδι Βλαχία. Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφίαν της Μεσαιωνικής Θεσσαλίας», *Γέρας Αντωνίου Κεραμοπούλου*, Αθήνα 1953, 489-497 (= Γ. Σούλης 1927-1966 *Ιστορικά Μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήνα 1980) κυρίως σ. 490: «ίσως ... οι παρά τω Σκυλίτση 'Βλάχοι οδίται' προήρχοντο εκ Θεσσαλίας».- Ρ. ΝΑΣΤΟΥΡΕΛ, «Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles. Mouvements de population et colonisation dans la Roumanie grecque et latine», *Byzant. Forschungen* 7 (1979) 89-112 κυρίως σ. 91: η παρουσία Βλάχων στην περιοχή ακόμη και σήμερα συνηγορεί ότι ήταν αυτόχθονες.

την περιγραφή της στάσης που εκδηλώθηκε το 1066 στη Λάρισα με πρωταρχηγούς Βλάχους καταφέρεται γενικά εναντίον των Βλάχων και λέγει ότι δεν είναι αυτόχθονες, αλλά Δάκες και Βέσοι που παλιά κατοικούσαν στην περιοχή του αυτόχθονες, αλλά Δάκες και Βέσοι που παλιά κατοικούσαν στην περιοχή του Δούναβη και του Σάβου, λεηλατούσαν όμως τις περιοχές του Ρωμαϊκού κράτους, νικήθηκαν από τον Τραϊανό και εκδιώχθηκαν: “Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ὤκησαν τὴν Ἑλλάδα”⁴. Ελλὰς κατά τους βυζαντινούς χρόνους ήταν η Στερεά Ελλάδα (κυρίως η Φθιώτιδα και η Φωκίδα) και η Θεσσαλία, που από τα τέλη του 7ου αι. αποτέλεσαν μια στρατιωτικο-διοικητική περιφέρεια, το θέμα Ελλάδος (πρώτη μνεία στρατηγού το 695)⁵.

Η παραπάνω πληροφορία του Κεκαυμένου έδωσε λαβή σε νεότερους ιστορικούς, κυρίως Ρουμάνους, να υποστηρίξουν την ξενική καταγωγή των Βλάχων και τη σύνδεση των Βλάχων της Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας με τους Ρουμάνους. Το επιχείρημα αυτό και η ομοιότητα της γλώσσας προς τη λατινική χρησιμοποιήθηκαν από τη ρουμανική προπαγάνδα του περασμένου αιώνα αλλά και τον εικοστό για πολιτικούς, ως γνωστόν, λόγους⁶. Ο Ούγγρος βαλκανολόγος M. Gyoni ωστόσο υποστήριξε πειστικά ότι ο Κεκαυμένος δεν μεταφέρει μια λαϊκή παράδοση των Βλάχων, αλλά αρύεται από το έργο του Δίωνος Κασσίου⁷. Την άποψή του δέχτηκαν ο βυζαντινολόγος P. Lemerle⁸, ο Τσέχος W. Tomashek, αλλά και Ρουμάνοι βαλκανολόγοι θεωρούν ότι η άποψη για κάθοδο των Βλάχων δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή⁹.

Μια άλλη σειρά πηγών από τα τέλη του 12ου και τις αρχές του 13ου αι. αποδίδει ιταλική ή ρωμαϊκή προέλευση στους Βλάχους. Ο Ιωάννης Κίνναμος κάνοντας λόγο για την εκστρατεία του στρατηγού Λέοντα Βατάτζη εναντίον της Ουγγαρίας επί Μανουήλ Α΄ Κομνηνού το 1166 λέγει ότι ο στρατός του εί-

4. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ (εκδ. Litavrin) 268.14 - 270.5. Πβλ. P. NÄSTUREL, ό.π., σσ. 92-93.

5. Βλ. G. OSTROGORSKY, «Postanak tema Helada i Pelopones», *Zbornik Radova Vizantol. Instit.* 1 (1952) 64-77, ελλην. μετάφρ. από τον Ι. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟ, «Η γένεσις των θεμάτων Ελλάδος και Πελοποννήσου», *Βαλκανική Βιβλιογραφία Ι* (Συμπλήρωμα), Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1973, 205-229.- ΑΛΚΜΗΝΗ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Τα θέματα του Μακεδονικού χώρου. Το θέμα Στρυμόνος», *Διεθνές Συμπόσιο “Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ.Χ.”*, Θεσσαλονίκη 29-31 Οκτωβρίου 1992, [Μακεδονική Βιβλιοθήκη αρ. 82], Θεσσαλονίκη 1995, 307-319, κυρίως σσ. 311-312.

6. ΕΥ. ΑΒΕΡΩΦ, *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Αθήνα 1948. Πλήρη βιβλιογραφία βλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Η εξέγερση των Λαρισαίων το 1066», *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σ. 47, σημ. 18.

7. M. GYONI, «L' oeuvre de Kekaumenos source d' histoire roumaine», *Revue d'histoire comparée* 3 (1945) 96-180 κυρίως σ. 150, 171. Πβλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σσ. 47, 65, 91 κε.

8. P. LEMERLE, *Prolégomènes a une édition critique et commentée des «Conseils et Récits de Kekaumenos»*, Βρυξέλλες 1960, σ. 75.

9. P. NÄSTUREL, ό.π., σ. 93. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σ. 44.

χε και “Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται”¹⁰. Αλλά και σε επιστολές του Πάπα Ιννοκεντίου Γ΄ προς τον ηγεμόνα των Βουλγάρων Ιωαννίτζη λέγεται ότι οι Βλάχοι της περιοχής του Τερνόβου “*a Romanis traxerunt originem*” και ότι όχι μόνον ο Ιωαννίτζης αλλά και ο λαός του “*de sanguine Romanorum se asserit descendisse*”¹¹. Το 1221 σε έγγραφό του (σημείωμα) ο μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιωάννης Απόκαυκος βεβαιώνει ότι στην περιοχή της Βόνιτσας “Αὐρηλιόνης τις, Ῥωμαίων ἄποικος, ὄνομα Κωνσταντῖνος, Βλάχους τοῦτο τὸ γένος ὁ καιρὸς ὠνόμασεν ἄνθρώπους”, ξυλοκόπησε ἄγρια κάποιον Σγουρόπουλο, του οποίου την θυγατέρα είχε βιάσει¹². Οι μαρτυρίες αυτές ωστόσο δεν αποτελούν ασφαλείς ενδείξεις¹³. Προέρχονται προφανώς από την τάση να δικαιολογήσουν οι ἄνθρωποι και δη οι λόγιοι της εποχής την ομοιότητα της βλαχικής γλώσσας με την λατινική¹⁴.

Ειδικές επιστημονικές εργασίες Ελλήνων και ξένων ερευνητῶν ερμηνεύουν την γένεση και την παρουσία των Βλάχων στον ελλαδικό χώρο στο πλαίσιο της Ρωμαιοκρατίας. Ὅπως επιγραμματικά είχε γράψει ο Α. Κεραμόπουλος “οι Βλάχοι παρήχθησαν εἰς τὰς χώρας ἐν αἷς εὐρίσκονται καὶ ζῶσι καὶ δὲν ἦλθον ἐκ μίας χώρας εἰς τὴν ἄλλην”¹⁵. Τούτο αποδεικνύει και η ετυμολογία της λέξης Βλάχος από την αρχαία γερμανική λέξη *Walh* που προήλθε από την κελτική λέξη *Volcae* που πήραν οι Ρωμαῖοι της Γαλατίας. *Walh*, *Welsch*, *Walish* χρησιμο-

10. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ 260.8 κε.- Ο Ρ. NÄSTUREL, ὁ.π., σσ. 102-103, σημ. 42, αντικρούει την άποψη του E. Stanescu ότι επρόκειτο για τακτικό στρατό και λέγει ότι πρόκειται για σώματα βοηθητικά.

11. Βλ. Ρ. NÄSTUREL, ὁ.π., σ. 97.

12. Ν. BEES, «Unedierte Schriftstücke aus dem Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolitens von Naupaktos (in Aetolien)», *Byzant.-Neugriech. Jahrbücher* 21 (1971/76), αρ. 5, σ. 61.21-22. Βλ. σχετικά Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Η κοινωνία της Ηπείρου στο κράτος του Θεοδώρου Δούκα», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου (Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990)*, Άρτα 1992, 325.

13. Κατά τον Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σ. 21, “η συσχέτιση των Βλάχων με την Ιταλία τροφοδοτεί τα αυτονομιστικά κινήματα του 1917 και 1941”. Βλ. Θ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, «Η προδοτική κίνηση στη διάρκεια της Κατοχής για ίδρυση βλαχικού κράτους», *Τρικαλινό Ημερολόγιο* 9 (1985) 243-255 κ.ά.

14. Την ιταλική καταγωγή των Βλάχων της Λάρισας που μεταφέρθηκαν δήθεν στη Λάρισα το β΄ μισό του 9ου αι. και δεν γνώριζαν ελληνικά και ότι αρχές του 10ου αι. λίγοι ἄνθρωποι μιλούσαν ελληνικά στη Θεσσαλία υποστήριξε ο ΑΘ. ΡΙΖΟΣ από το Bochum σε μια ανακοίνωση στο 23ο Συμπόσιο Βυζαντινών Σπουδών στο Birmingham (18-21 Μαρτίου 1989), που δημοσιεύτηκε στα *Byzantinoslavica* 51 (1990) 202-207 και σε ελληνική μετάφραση στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 21 (1992) 37-43. Υπάρχουν τόσες ανακρίβειες και παρανοήσεις και άγνοια της βυζαντινής πραγματικότητας και ιστορίας που δεν είναι δυνατό να ανασκευαστούν οι απόψεις του στο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης.

15. *Ελληνικά* 2 (1941-45). -Του ΙΔΙΟΥ, *Βλάχοι*, Ελληνικά, Παράρτ. 4, Προσφορά εις Στ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σσ. 326-344.

ποιήθηκαν για να δηλώσουν τους λατινόφωνους¹⁶. Όπως δέχεται η νεότερη έρευνα, οι Βλάχοι του ελλαδικού χώρου είναι εκλατινισμένοι Έλληνες. Για την προοδευτική εκλατίνιση των Ελλήνων μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους κάνει λόγο ο Ιω. Λυδός (6ος αι.) “Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὅπως οὖν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ῥήμασιν ... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας”¹⁷. Η ένταξη των Ελλήνων στη ρωμαϊκή διοίκηση, τον στρατό και άλλους τομείς της δημόσιας ζωής οδήγησε στην εκλατίνισή τους¹⁸ και στη διγλωσσία τους. Την εποχή βέβαια που γράφει ο Ιωάννης Λυδός (6ος αι.) έχει προχωρήσει η επικράτηση της ελληνικής και στην κρατική διοίκηση της Ρωμαϊκής (= Βυζαντινής) αυτοκρατορίας. Απόδειξη ότι οι νόμοι του Ιουστινιανού, οι Νεαρές, είναι γραμμένες στην ελληνική¹⁹.

Ύστερα από αυτήν την σύντομη εισαγωγή ας έλθουμε στις μαρτυρίες των πηγών για τους Βλάχους της Θεσσαλίας. Εκτός από τον Κεκαυμένο και η Άννα Κομνηνή αναφέρει ότι την άνοιξη του 1083 κατά την εκστρατεία του Αλεξίου Α' εναντίον των Νορμανδών του Βοημούνδου, που πολιορκούσαν την Λάρισα, ο Αλέξιος δεν πέρασε από τα Τέμπη, αλλά από το Στόμιον “δεξιόθεν καταλιπὼν καὶ τὸν βουνὸν τὸν οὕτως ἐγγχωρίως καλούμενον Κίσσαβον κατήλθεν εἰς Ἐξεβάν· χωρίον δὲ τοῦτο Βλαχικὸν τῆς Ἀνδρωνίας ἔγγιστα διακείμενον”²⁰.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις ασχολίες και τους τρόπους δραστηριότητας των Βλάχων παρουσιάζει το κείμενο του Κεκαυμένου που περιγράφει τη συνωμοσία των Βλάχων της Λάρισας το 1066. Ο διοικητής της Λάρισας πρωτοσπαθάριος Νικουλιτζάς Δελφινάς προσπαθώντας να τους αποτρέψει, τους επισημαίνει τον κίνδυνο που διατρέχουν οι γυναίκες και τα ζώα τους, αν αποκαλυφθεί η ύποπτη δράση τους. “Εἰπόντος δὲ πρὸς τοὺς Βλάχους· ‘Ποῦ εἰσὶ τὰ κτήνη ὑμῶν καὶ αἱ γυναῖκες νῦν;’ Αὐτοὶ εἶπον ‘εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας’. Οὕτως γὰρ ἔχουσι τύπον, ἵνα τὰ τῶν Βλάχων κτήνη καὶ αἱ φαμίλιαι αὐτῶν εἰσὶν ἀπὸ

16. G. BONFANTE, «La place du roumain parmi les langues romanes» *Rev. Etud. Roum.* VI-VIII (1961) 251, βλ. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Αρωμουνική Ανθρωπωνυμία», στο *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σ. 221, σημ.2.

17. ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ, *Περὶ ἀρχῶν* 261.68. Πβλ. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σσ. 21-22.

18. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, σσ. 57, 225-227.

19. Για τον εξελληνισμό του ρωμαϊκού κράτους βλ. Ι. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1987, σ. 419.- Του ΙΔΙΟΥ, *Το Βυζαντινό Κράτος*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 109.- ΑΙ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τ. Α', 324-610, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 300, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

20. ANNA KOMNHNH, *Αλεξιάς* II.24. Πβλ. Γ. ΣΟΥΛΗΣ, *Βλαχία*, σ. 490.

Ἀπριλλίου μηνὸς ἕως Σεπτεμβρίου μηνὸς ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσι καὶ ψυχροτάτοις τόποις”²¹. Ὄταν λέγει βέβαια Βουλγαρία, εννοεῖ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ὅπου μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ το 1018 ὁ Βασίλειος Β΄ ἰδρύσκει τὸ “θέμα Βουλγαρίας” με ἐδρὰ τὰ Σκόπια²². Οἱ Βούλγαροι ποὺ συμπράττουν με τοὺς Βλάχους²³ ἦταν πρόσφυγες ἀπὸ τοὺς Λαρισαίους ποὺ εἶχε αἰχμαλωτίσει ὁ Σαμουήλ το 985 καὶ ἐγκαταστήσει στὸ κράτος τοῦ, τὸ μετέπειτα θέμα Βουλγαρίας²⁴.

Ὁ ὅρος Βλαχία ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἔργο τοῦ Εβραίου περιηγητῆ Βενιαμίν ἐκ Τουδέλης, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὸ 1160 διάφορες πόλεις τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου καὶ κατέγραψε τὶς εβραϊκὲς οἰκογένειες ποὺ υπῆρχαν σ’ αὐτές. Μετὰ τὴ Θήβα, τὴ Χαλκίδα ἐφθάσε στὸ *Sinon Potamo* = Ζητούνι = Λαμία, ὅπου υπῆρχαν πενήντα Εβραῖοι. Ἡ πόλη, γράφει, κεῖται στους πρόποδες τῶν ὀρέων τῆς Βλαχίας. Ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος καλεῖται Βλάχοι, κατοικεῖ στὰ ὄρη αὐτά²⁵. Ὁ ὅρος ὁμῶς Βλαχία ὡς διοικητικὴ καὶ φορολογικὴ περιφέρεια ἀπαντᾷ στὸν χρυσόβουλο λόγο τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου τοῦ 1198, με τὸν ὁποῖο ὁ αὐτοκράτορας παραχωρεῖ διάφορα ἐμπορικὰ προνόμια στὴ Βενετία. Στὸν χρυσόβουλο λόγο καταχωρίζονται οἱ διάφορες ἐπαρχίες τοῦ κράτους, ὅπου οἱ Βενετοὶ θὰ εἶχαν τὰ προνόμια αὐτά. Σῴζεται μόνον στὴ λατινικὴ τοῦ μετάφραση. Αναφέρονται λοιπόν: “*Orion Athenarum, Provincia Velechative, Provincia Valachiae. Episkepsis Dimitriadis, Duo Almeri, Episkepsis Crevenicon et Fersalon, Episkepsis Domoku et Vesenis, Chartularata Ezeros, Dobrochuysta et que sub ipsa sunt ville. Tricala. Provincia Larisse, Episkepsis Platamonos*”²⁶. Ὅπου provincia = θέμα. Τὴν provincia Βλαχίας βρίσκομε καὶ στὴ Συμφωνία περὶ Δια-

21. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ 258.2-7.

22. Βλ. Ι. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, τ. Β΄ Θεσσαλονίκη 1976, σ. 464 κε.

23. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ 258.14 “ἐν μεσημβρίᾳ ἦλθον πάλιν πρὸς αὐτὸν πάντες ὁμοῦ, οἳ τε Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀνατραπέντες ὑπὸ τῶν Λαρισαίων”.

24. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ 330. 1 κε. “καὶ πολλὰ φρούρια παρεστήσατο, ὧν ἦν τὸ κορυφαῖον ἡ Λάρισσα, ἧς τοὺς ἐποίκους μετώκισεν εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνδότερα πανεστίους”.- Βλ. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, σ. 68.

25. M.N. ADLER, *The Itinerary of Benjamin of Tudela. Critical Text, Translation and Commentary*, Λονδίνο 1907, σ.11.- Βλ. καὶ Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουδέλης καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ερευνῶν*, Λαμία 1993, 147-160.- Σχετικὲς με τὴ Βλαχία πηγὲς εἶχε συγκεντρώσει ὁ Γ. ΣΟΥΛΗΣ στὸ ἀρθρο τοῦ «Βλαχία-Μεγάλη Βλαχία-ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν Γεωγραφίαν τῆς Μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας», *Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου*, Αθήναι 1953, 489-497. - Τοῦ ΙΔΙΟΥ, «The Thessalian Vlachia», *Zbornik Radova Vizantol. Inst.* 8/1 (Melanges G. Ostrogorsky) 271-273= *Γεώργιος Σούλης 1927-1966. Ἱστορικά Μελετήματα*, Αθήναι 1980, σσ. 109-123.

26. G.L.FR. TAFEL - G.M. THOMAS, *Urkunden zur alteren Handels- und Stadtgeschichte der Republik Venedig*, Βιέννη 1856, I, 246 κε.

νομής της Ρωμανίας (Partitio Romaniae) που υπέγραψαν οι Σταυροφόροι της Δ΄ Σταυροφορίας με τους Βενετούς το 1204: *Orion Larisse et provintia Blachie, cum personalibus et monasterialibus in eis existentibus. Provintia Servion. .. Pertinentia imperatricis, scilicet Vessena, Fersala, Domocos, Revenica, Duo Almiri, cum Demetriada. Pertinentia Neopatron. Provintia Velechative ... et Orium Athenarum cum pertinentia Megaron*²⁷. Την ίδια εποχή εμφανίζεται και η ονομασία *Μεγάλη Βλαχία*. Ο ιστορικός Νικήτας Χωνιάτης περιγράφοντας τα μέλη που περιήλθαν στον Βονιφάτιο τον Μονφερρατικό, βασιλέα της Θεσσαλονίκης μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204, λέγει ότι ο Βονιφάτιος είχε υπό την εξουσία του όλη την παράλια περιοχή του Αλμυρού και την πεδιάδα της Λαρίσης και εισέπραττε τους φόρους της Ελλάδος (Στερεάς) και της Πελοποννήσου. Και συνεχίζει προφανώς αναφερόμενος στη Δυτική ορεινή Θεσσαλία “ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἄλλος τις τὰ Θεσσαλίας κατέχων μετέωρα, ἃ νῦν μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται, τοπάρχης ἦν τῶν ἐκεῖ”²⁸. Πολλές απόψεις έχουν διατυπωθεί για την ταυτότητα του τοπάρχη αυτού. Κατά τον Κ. Hopf δεν πρόκειται για Έλληνα τοπικό γαιοκτήμονα - διοικητή, αλλά για τον Φράγκο κόμη Berthold von Katzenellenbogen, που του είχε δοθεί ως φέουδο η περιοχή Δημητριάδος²⁹. Ο Ρ. Magdalino υποθέτει πως πρόκειται για τον άρχοντα Ταρωνά³⁰, ενώ τελευταία ο J.-Cl. Cheynet υποστήριξε ότι πιθανόν πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Μαλιασσηνό³¹, που είχε κτήματα στην περιοχή Δημητριάδος.

Ο ιστορικός της Νίκαιας Γεώργιος Ακροπολίτης χρησιμοποιεί επίσης τον όρο *Μεγάλη Βλαχία*, για να δηλώσει τη Θεσσαλία³², από τη Λαμία προφανώς ως τον Πλαταμώννα. Η ονομασία *Μεγάλη Βλαχία* εναλλάσσεται με τον όρο *Βλαχία* τόσο σε ελληνικές όσο και σε λατινικές πηγές του 13ου - 15ου αι. και αναφέρεται στη

27. TAFEL-THOMAS I, 486-488 και έκδ. Α. CARILE, «Partitio terrarum Imperii Romaniae», *Studi Veneziani* 7 (1965) (Φλωρεντία 1966).

28. ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ 638.46-50 (έκδ. J. van Dieten).

29. CARL HOPF, *Geschichte Griechenlands* I, 165 b. Πβλ. Γ. ΣΟΥΛΗΣ, Βλαχία, σ. 493.

30. Ρ. MAGDALINO, «Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages», *Mediterranean Historical Review* 4,1 (1989) 87-110, κυρίως σ. 101 = ελλην. μετάφραση «Μέση Ρωμανία. Η Θεσσαλία και η Ήπειρος στον Ύστερο Μεσαίωνα», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 19 (1991) 33-52, κυρίως σ.46.

31. J.-CL. CHEYNET, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Παρίσι 1991, αρ. 218, σσ.153-154.

32. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΗΣ 43.1 κε. (το 1230) “(ο Ιβάν Ασέν) κατέδραμε δὲ καὶ τῆς Μεγάλης Βλαχίας...”, 61.23 (1241) “δούς (ο Ιωάννης Βατάτζης) δὲ αὐτῷ (Μανουήλ) χοῖμα καὶ τριήρεις ἐξ ἐπὶ τὴν Μεγάλην Βλαχίαν ἀφῆκεν... καταλαβὼν οὖν τὸν τῆς Δημητριάδος χώρον ὁ Μανουήλ... ἤρξε τε Φαρσάλων καὶ Λαρίσης καὶ Πλαταμιῶνος καὶ τῶν περὶ ταῦτα”. - Για τη Θεσσαλία τους 13ο και 14ο αι. βλ. Β. FERJANČIĆ, *Tessalija u XIII i XIV veku* (La Thessalie aux XIIIe et XIVe siècles), Βελιγράδι 1974.

Θεσσαλία γενικά –ο αυτοκρατορικός διοικητής ονομαζόταν “κεφαλή τῆς Μεγάλης Βλαχίας”³³– ή στο κρατικό μόρφωμα των Νέων Πατρών (σημ. Υπάτη), όπου είχε την έδρα του ο πρώτος ανεξάρτητος ηγεμόνας της Θεσσαλίας Ιωάννης Α΄ Άγγελος Κομνηνός Δούκας (1268 -1289), νόθος γιος του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Δούκα. Ο Ιωάννης υπήρξε ο ιδρυτής και κτίτορας της Μονής της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών, της Πόρτα Παναγιάς, το 1283, ενώ η χήρα του μοναχή. Υπομονή κτιτόρισα της Μονής της Παναγίας Ελεούσας της Λυκουσάδας κοντά στο Φανάρι Καρδίτσας. Έγγραφα που αφορούν στις δύο μονές εξέδωσε τελευταία ο Δ. Σοφιανός³⁴. Όπως λέγει ο ιστορικός του 14ου αι. Νικηφόρος Γρηγοράς, τα όρια του κρατιδίου ορίζονται από τον Όλυμπο και τον Παρνασσό³⁵, ενώ στο *Χρονικό του Μορέως* το βόρειο σύνορο λέγεται ότι ήταν κοντά στα Σέρβια, στη θέση Κατακαλού³⁶.

Ο Ρ. Magdalino υποστήριξε ότι αρχικό πολιτικό κέντρο της Βλαχίας ήταν το κάστρο του Φαναρίου, “εκεί όπου ο ποταμός Πλήρης / Μπλιούρης βγαίνει από τα βουνά, στη μέση της απόστασης που χωρίζει τα δύο μοναστήρια, όπου οι Βλάχοι παραχρειαζαν τον καιρό του Κεκαυμένου (11ος αι.)”³⁷. Στα χρόνια

33. MIKLOSICH-MÜLLER 4. 420.- Πβλ. Ρ. MAGDALINO, ό.π., σ. 45. - Πβλ. και την περίπτωση του Μιχαήλ Μονομάχου που αναφέρεται ως “ή περιέχουσα κεφαλή” “τῆς χώρας Βλαχίας”. - Ι.Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ, «Το χρονικόν των Μετεώρων. Ιστορική ανάλυσις και ερμηνεία», *ΕΕΒΣ* 1 (1924) 55-166. - Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Acta Stagorum: Τα υπέρ της Θεσσαλικῆς επισκοπῆς Σταγῶν παλαιὰ βυζαντινὰ έγγραφα (των ετών 1163, 1336 και 1393). Συμβολή στην Ιστορία της Επισκοπῆς», *Τρικαλινά* 13 (1993) 55-56, 59 (στ. 2-3), 61 (στ.1). - Ιω. Καντακουζηνός II. 312 και 320.

34. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Το χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου (1336) υπέρ της Μονῆς της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών (Πόρτα-Παναγιάς)», *Τρικαλινά* 9 (1989) 7-27. -Του ΙΔΙΟΥ, «Το συνοδικό γράμμα (1381, Νοέμ.) του μητροπολίτη Λαρίσης Νείλου υπέρ της Μονῆς της Θεοτόκου των Μεγάλων Πυλών (Πόρτα -Παναγιάς)», *Τρικαλινά* 10 (1990) 7-31. -Του ΙΔΙΟΥ, «Το ‘ορκωμοτικόν γράμμα’ (Ιούν. 1342) του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου προς τους Φαναριώτες της Καρδίτσας. Οι εκ των παραναγνώσεων και παραδιορθώσεων παρανοήσεις ενός ιστορικού ντοκουμέντου», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την περιοχή της του Συλλόγου Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης «Η Αθηνά»*, Καρδίτσα 1996, 29-46, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Την επιγραφή ανέγερσης του καθολικού δημοσίευσαν οι ANNA AVRAMEA - D. FEISSEL, «Inventaires en vue d’un recueil des inscriptions historiques de Byzance. Deuxième partie: ‘Inscriptions du XIe au XIVe siècle’» (par Anna Avramea), *Travaux et Mémoires* 10 (1987) 380-381 αρ. 21.

35. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΑΣ I.110 (έκδ. Βόννης) “καὶ πρὸς μὲν ἄρκτους Ὀλυμπον ἔχει τὸ ὄρος, πρὸς δὲ μεσημβρίαν τὸν Παρνασσόν”.- Πβλ. Γ. ΣΟΥΛΗΣ, «Βλαχία...», σ. 495.

36. *Χρονικόν Μορέως*, στ. 3672-3676. Στο *Χρονικό* γίνονται πολλές αναφορές στη Βλαχία. Βλ. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Μελέται περί της διοικητικῆς διαιρέσεως και της επαρχιακῆς διοικήσεως εν τῷ βυζαντινῷ κράτει», *ΕΕΒΣ* 18 (1948) 42-44.- Γ. ΣΟΥΛΗΣ, ό.π., σ. 495.

37. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ 260.4 κε. “Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Πλήρην. Ποταμὸς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ Πλήρης ἔχων πεδιάδα μεγάλην ἔνθεν κακεῖθεν, ὅς δὴ καὶ διέρχεται μέσον τῶν Βλάχων διαιρῶν αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν”. -Βλ. Ρ. MAGDALINO, ό.π., σ. 45. - Για το Φανάριον Καρδίτσας βλ. J. KODER - FR. HILD, *Hellas und Thessalia / Tabula Impe-*

της Σερβοκρατίας (1348 - 1393) έδρα της Βλαχίας υπήρξαν τα Τρίκαλα. “Τοῦτο μαθὼν (δηλ. τον θάνατο του Νικηφόρου Β΄) ὁ βασιλεὺς Συμεὼν τὰ τῆς Σερβίας καταλείπει ὅρια, κατὰ τῆς Βλαχίας ἐκστρατεύει καὶ ταύτης ἐγκρατὴς γίνεται, καὶ ἐν τῇ τῶν Τρικάλων πόλει τὰ βασίλεια ἐπήξατο, καὶ τὴν αὐγούσαν Θωμαΐδα, ἐκ τῆς Καστορίας μετακαλεσάμενος, ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Τρικάλων ταύτην εἰσάγει”³⁸.

Ο Γ. Σούλης στη μελέτη του λέγει ότι “Ἡ ὑπαρξίς του ονόματος Μεγάλη Βλαχία υποθέτει την ὑπαρξιν ἐπίσης του ονόματος Μικρά Βλαχία. Πράγματι ο Γεώργιος Φραντζῆς (15ος αἰ.) αναφέρει “Μικρὰν Βλαχίαν εἰς τὴν Αἰτωλίαν”³⁹. Παραθέτω το χωρίο ἀπὸ τὴν ἐκδ. V. Grecu: “Τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ <5λ>οῦ” [=1462/63] ἔτους ἐπιδραμόντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Τουραχάνη, Ἀμάρη, ἀπῆρε πάντας τοὺς περὶ τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν αὐτοῦ περιοχὴν τὸν Γαλατᾶν, οὕτω Βενετικούς, ὡς τάχα καὶ χαρατσαρίους τοῦ τῆς Μικρᾶς Βλαχίας φλαμπούλου αὐτοῦ”⁴⁰. Ὅπως ἐδειξα σὲ σχετικὴ μελέτη μου, ἡ Μικρά Βλαχία πιθανόν ταυτίζεται με τὴν provintia Velechative τοῦ χρυσόβουλου λόγου τοῦ 1198 καὶ τῆς Partitio Romaniae τοῦ 1204. Πρόκειται γιὰ τὴν Βελεχατουῖα, τῆς ὁποίας ἡ θέση ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ μαρτυριῶν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Απόκαυκου προσδιορίζεται στὴν περιοχὴ τῆς Δωρίδας μεταξύ Ναυπάκτου, Ἀμφισσας καὶ Νέων Πατρῶν⁴¹.

Σε συνοδικό ἐγγράφο τοῦ Ἰωάννη Απόκαυκου τοῦ 1204 λέγεται πὺς μια γυναῖκα ἦλθε ἀπὸ τὴν Κόρινθο στὴ Ναύπακτο σὲ ἀναζήτησι τοῦ μνηστήρα τῆς ποὺ τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει, γιὰτὶ εἶχε μάθει πὺς αὐτὸς ζούσε καὶ εἶχε καὶ περιουσία “καὶ ὡς ἐν τοῖς μέρεσι Βελαχατουῖας καὶ Ναυπάκτου διάγει καὶ βίον ἔχει καὶ ὑπαρξιν καὶ πραγμάτων εὐθηνίαν”⁴². Ἀπὸ τὰ ἐγγράφα τοῦ Ἰω. Απόκαυκου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Βελεχατουῖα δὲν βρισκόταν στὴν περιοχὴ Δημητριάδος στὸν Παγασητικό, ὅπως υποστήριζαν παλαιότερα οἱ ἐρευνητές καὶ συνέδεαν τὴν ονομασία με τοὺς Σλάβους Βελεγεζίτες⁴³, οὔτε ἔχει σχέση

rii Romani I, Βιέννη 1976, 237-238 (ελλην. μεταφρ. Γ. Παρασκευά, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 12 (1987) 104-105).

38. *Χρονικόν Ἰωαννίνων*, ἐκδ. Λ. Βρανούση, “Το Χρονικόν των Ἰωαννίνων κατ’ ἀνέκδοτον δημῶδη επιτομήν”, *Επετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* [Ακαδημία Αθηνῶν] 12 (1962) 77. - Πβλ. Δ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, “Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες των Τρικάλων καὶ οἱ μονές τῆς περιοχῆς (14ῆ αἰώνας)”, *Βυζάντιο καὶ Σερβία κατὰ τὸν 14ῆ αἰῶνα* [Εθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Διεθνὴ Συμπόσια 3], Αθήνα 1996, σ. 187.

39. Γ. ΣΟΥΛΗΣ, «Βλαχία...», σ. 494, σημ. 2.

40. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΡΑΝΤΖΗΣ (ἐκδ. V. Grecu) 128,18.

41. Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, «Provintia Velechative», *Ελληνικά* 45 (1995) 134-140.

42. N. BEES, «Unedierte...», αρ. 13, σ. 72.16.

43. G.L. TAFEL, *De Thessalonica eiusque agro. Dissertatio geographica*, Berolini 1839 (ανατ. Λονδίνο 1972), σ. LXXVII κε- Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαίρεσεως», *ΕΕΒΣ* 17 (1941) 273-274.- ANNA ABPAMEA, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204*, Αθήνα

με το Βελεστίνο, όπως υποστήριξε ο Α. Παπαθανασίου⁴⁴, αλλά γειτνίαζε με την περιοχή της Ναυπάκτου και των Σαλώνων (Αμφισας): (Κωνσταντίνος Δούκας) “εἰ δὲ καὶ ὑποχείριον Βελεχατουΐαν ἔχει καὶ τὸν Ἰταλὸν Θωμᾶν γειτνιάζοντα ἐν τῷ Σόλωνι ... θέρους δὲ ἐπὶ τὸν ποταμὸν καθέζεται τὸν Βε- λούχοβον”⁴⁵. Η Βελεχατίβα κατοικούνταν από βλαχόφωνους, όπως φαίνεται από συνοδική απόφαση του Ιω. Απόκαυκου (σημείωμα διαζυγίου), με την οποία λύεται ο γάμος του αναγνώστη Ιωάννη, ενός δεκαοχτάχρονου που η κυρά του - η αρχόντισσα της Μάλαινας, τον πάντρεψε παρά τη θέλησή του με μια γυναίκα πολύ μεγαλύτερή του “βάρβαρόν τε καὶ οὐκ ὀρθῶς ἐλληνίζουσιν καὶ τῶν ὀρεινοτέρων τῆς Βελαχατουΐας ὁρμωμένη μερῶν καθ’ ἃ δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομα. Ρουσὰ γὰρ κλησὶς αὐτῇ”⁴⁶.

SUMMARY

ALKMENE STAVRIDOU-ZAFRAKA

Great and Little Vlachia

A variety of byzantine sources refer to the Vlachs in Macedonia, Epirus and Thessaly since the late tenth century. Thessaly is referred to as *Vlachia* for the first time by the Jewish traveller Benjamin of Tudela (1066) and as an administrative unit in the chrysobull of Alexios III. Angelos (1198), by which the Venetians were granted privileges in trade, and in the so-called *Partitio Romaniae* (1204).

Vlachia or *Great Vlachia* were occasionally used by greek and latin sources of the thirteenth-fifteenth centuries in order to designate the entire Thessaly or the independant territory of Neopatras (present Hypati).

On the basis of documents preserved in the archives of the metropolitan of Naupaktos John Apokaukos it is suggested that *Little Vlachia* may be identified with the provintia Velechative, which occupied the area lying between Naupaktos, Amphissa and Neopatras.

1974, σ. 172.- J. KODER-F. HILD, *Hellas und Thessalia* σ. 133 κ.ά.

44. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Βελεστίνο και Φραγκοκρατία», *Υπέρεια* 2 (1992) 413-415.

45. N. BEES, «Unedierte...», αρ. 27, σ. 88, 103-112.

46. N. BEES, «Unedierte...», αρ. 19, σ. 80.27-45. Βλ. και Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, «Συμβολή στη μελέτη των προβλημάτων βυζαντινής τοπογραφίας στη Δυτική Στερεά (12ος - 13ος αι.): Πηγές και δεδομένα», *Βυζαντινά* 13, 2 (1985) (= Δώρημα στον Ιω. Καραγιαννόπουλο) 1501-1539, κυρίως σσ. 1535-1537.